

Apa

Részletek az *Otac* című regényből

XIX.

A rendelőjéig egy folyosón lehetett eljutni, amely aztán derékszögben megtört és tovább vezetett. A folyosó teljes hosszában székek sorakoztak mindkét oldalon. Itt ültek és várokztak a páciensek a nap bizonyos szakában – kora reggel, majd délután egy óra körül.

Szürke, kifejezéstelen arcukkal az amerikai filmekben ábrázolt gyűjtőtáborok foglyaira hasonlítottak. Észre sem vettek engem, pedig szinte kopaszra voltam nyírva, és punkos bőrkabátban meg akkoriban még nem szokványos fülbevalót viselve vonultam el előttük.

Kezdetben talán éreztem is valamit irántuk, talán féltem tőlük, mint ahogyan a gyerekek félnek a betegektől és az egyenruhás emberektől, de az évek során megszoktam őket, a mulandóságukat és a névtelenségüket, és nem gondoltam rá, hogy ezeknek az embereknek a többségét egy-két hónap múlva nem látom többé, mert elköltöznek az Ahiret vidékeire, a mennyek királyságának várótermébe, vagy egészen egyszerűen, az ateista felfogással összhangban, elrothadnak a boszniai földben. (Mellesleg, vajon az efféle magyarázat nem részben a rossz marketing következménye az egykori keleti kommunizmusban, főként az egykori Jugoszlávia államaiban? Az ateisták tényleg nem tudtak kitalálni a rothadó testnél és a vele együtt elmúló léleknél kevésbé lelombozó dolgot?)

Apám rendelője apró és szűkös volt, aszketikusan berendezve, mindig egyforma maradt minden modernizáció, bővítés és átrendezés után. A fal mellett egy régi, zöld bőrrrel bevont heverő állt, amely valószínűleg még Ferenc József idejéből származott, s ezt használta a vizsgálatok alkalmával. Erre heveredett le apám, ha volt egy kis üresjárata az éjszakai ügyeletkor. Átellenben egy iskolapad állt székkal meg egy Olivetti írógép, amelyen a diagnózisokat és a recepteket gépelte.

Általában rövid ideig tartózkodtam itt. Néhány kurta, közhelyes mondat, két feszélyezett ember beszélgetése, két egymástól elszigetelt kellemtelenség, amely néha egybefonódik.

És így ment ez legalább hetente kétszer.

Zsebpénzt adott (a tartásdíjat a nyolcvanas években postán küldözgette), s néha kivett ezt-azt a szekrényből a páciensektől kapott ajándékok közül: bombont vagy egy nagy Kraš csokoládét, abba a jellegzetes vékony fehér papírba csomagolva.

Egyszer egy igazi finom bőrből készült, szép, nagy férfi pénztárcát ajándékozott nekem. De mint utóbb kiderült, nem nézett bele előtte a rekeszekbe, zsebecskékbe. Mikor hazaértem, a tárca mélyén jól elrejtve egy aranypénzre bukkantam. Soha nem szóltam neki erről az aranypénzről. A pénztárcát jó húsz évig használtam, míg csak szét nem esett, Zágrábban költözésemtől is megvolt még. Nem bánnam, ha egyszer valami csoda folytán visszatérne hozzám mindaz a pénz, amely valaha keresztülment ezen a tárcán. Az aranypénzt pedig, azt hiszem, elveszítettem valahol.

Kórházi beszélgetéseink sokkal élénkebbek, hosszabbak lettek, és csodák csodájára: bensőségebbek is – már amennyire kettőnk beszélgetése egyáltalán bensőséges lehetett –, amikor a nyolcadik ülés után bonyolódott a helyzet Jugoszláviában, és amikor, valahogyan éppen ugyanabban az időben, kommentátor lett belőlem.

Hasonlóan gondolkodtunk a dolgokról, azzal a különbséggel, hogy ő mindig enyhébben ítélkezett, és velem ellentétben meggyőződése volt, hogy mindennek rossz vége lesz.

XX.

Ki nem állhatta a kék borítékokat.

Nem engedélyezte, hogy a páciensek értékes ajándékokat hozzanak neki.

Azért volt az az aranypénz is elrejtve, mert egy páciens, valakinek az apja vagy az anyja, tudta, hogy a doktor nem fogadja majd el, neki pedig valamilyen okból kifolyólag fontos volt, hogy az ajándék mégis célba érjen. Az is lehet, hogy babonából úgy hitte, a gyógyulás nem lesz teljes, ha az orvos nem kapja meg hálaajándékul azt az aranypénzt, amellyel együtt az idült leukémiás doktor s az immár felépült beteg bevonul valami hősi eposzba vagy népmondába – hisz onnan származik az az aranypénz is valójában.

Mindent, amit életében tett, a törvényt tisztelve tette.

De nem hiszem, hogy ez lehetett az egyetlen oka annak, hogy ki nem állhatta az értékes ajándékokat. Valahogyan minden eleve kuszán állt az

életében, ő meg gyenge volt hozzá, vagy nem volt benne akarat, hogy megpróbálja megváltoztatni a dolgokat, hogy kilépjen a keretek közül, amit a család és a társadalom megszabott neki.

Ha ébredt is benne szenvedély valami iránt, igyekezett ezt a szenvedélyt kioltani.

Az egyetlen dolog, amiben kitartó és megingathatatlan maradt, az az orvosi hivatása volt. Páciensei az éjszaka kellős közepén is hívhatták, ha megfájdult valamijük, ő azonnal kipattant az ágyból, és rohant, ahová kellett.

Orvosnak annyira jó volt, hogy úgy hitte, minden más téren is nyugodt kellene, hogy legyen a lelkiismerete. De nem volt az, így hát még többet dolgozott a kórházban, hátha ettől majd megnyugszik.

Minden mástól, az életétől és tőlem is, mind valós, mind átvitt értelemben, az orvostudományba menekült.

Ha mélyebben értelmezzük a jelképes vonatkozást – ami minden biznnyal nem túl tisztességes dolog az apámmal szemben, viszont önmagában véve stilisztikailag vonzó lehetőség –, elmondhatjuk, hogy sokaknak meghosszabbította az életét, és hogy sokak akut leukémiája krónikusává vált, mert a doktor nem tudott, s nem is akart apa lenni.

A pácienseknek jól meg kellett gondolniuk, mit lehet ajándékozni egy efféle doktornak.

Valószínűleg azok az ajándékok voltak a legmeghatóbbak, amelyeknek nem maradt nyoma: a házi tojással megrakott, papírszalvétával letakart kosárcák; a travniki sajtot rejtő kis bödönök, az áttetsző fehér gézbe csomagolt friss túró; a kopasztott tyúkok, a vad- és házinyulak, a Szarajevó környékén a hetvenes években halban bővelkedő tavakból horgászott pisztrángok és élő pontyok; a mákos és diós kalácsok, kuglófok és a húsvéti aprósütemény; a Szarajevó környéki falvakból való, háromféle vallási felekezethez tartozó szegény emberek ajándékai. Számukra, még mielőtt a televízió minden emberi nyavalya élő kirakatává vált volna, a leukémia inkább égi csapás volt, valami szörnyű átok, Isten büntetése, mintsem betegség, amelyben az ember szenved, és ha úgy kell lennie, Isten békéjével meg is hal.

Ők a doktort azzal a kevéssel ajándékozták meg, amijük volt, és ami a bosszantó, örök életű jugoszláv mitológiában és mitomániában mérhetetlenül értékes volt: házi tojással, házi hússal, házi süteménnyel...

Nem sokkal később, amikor a szakadék köztünk és a világ közt mélyebb lett a Sirat híd átívelte szurdoknál, éppen a mi háborúnk idején, azokban a napokban, amikor apám nyugdíjba ment, megszületik a házi élelmiszer-előállítás mítoszána a szó minden értelmében vett globális és planetáris megfelelője.

A biotermesztéssel előállított élelmiszer, amely nem tartalmaz genetikailag módosított összetevőket, felkerül minden nagyobb bevásárlóközpont speciális részlegének polcaira. Azok a rühös, ráncos kis almácskák – pont olyanok, mint amik gyermekkorunkban az újszarajevói távfűtő művek óriáskéményei árnyékában, a szocializmus nehézipara szmogjában fuldokló almafákon teremtek – többször annyiba kerülnek, mint a hatalmas, pirosuló almák, melyek erősek, egészségesek, mint az Irakban szolgáló amerikai katonák. A tetszetős terméstől irtóznak a gazdagok, akár a mi időkben – a szocialista öngazgatás és a jugoszláv kormányok gazdasági stabilizációs politikája korában, Veselin Đuranovićtól Milka Planinon át a háború előtti Ante Markovićig – irtózott a nép mindentől, ami nem hazai és házi, hanem idegen és üzemi.

Ebből az irtózásból és ebből a mítoszból születtek aztán eléggé érdekes helyzetek is. Például a banán megbélyegeztetett, mintha a mesterséges színezékek és ízfokozók üzemében készülne, vagy mintha mindennap rovarölő szerrel permeteznék, ugyanakkor viszont elfogadtatott az a kollektív vízió, miszerint a banán az őserdőben terem. S van-e az őserdőnél természetesebb és valamiképpen otthonosabb környezet? A banán nem tekintett egészséges élelmiszernek, ugyanabba a gyűlölt élelmiszeripari-kulturális halmazba került, mint a csokoládé és a hamburger, és itt is maradt egészen a kommunizmus bukásáig. Talán az is hozzájárult ehhez, hogy a banán egész évben elérhető volt, az összes többi gyümölcs és zöldségféle pedig idényjellegűen jelent meg a piacon. Az üvegházi termelés, amely a tél kellős közepén is megvásárolható termést kínál, szinte egyáltalán nem létezett, így hát a banán talán azért is bélyegeztetett meg, mert nem tartotta tiszteletben a természet törvényeit, illetve olyan tájegységekről érkezett, amelyekben ezek a törvények nem érvényesek. „Házi” tehát az, ami az év azon szakában nő ki a földből, amikor a rend szerint érnie és nőnie kell. Minden, ami ettől eltér, az rendellenes és egészségtelen.

A Sokolac és Pale térségéből való páciensektől (akikről később még ejtek szót ebben a búcsúesszében) a lehető legkülönlegesebb ajándékokat kapta: leölt malacokat, féldisznókat, melyek bőrén, valami soha le nem tisztázott szabályszerűség értelmében, töltőtollal, szép, szabályos nyomtatott betűkkel, mint egy iskolai füzetben, ez a felirat állt: „doktor Jergović számára”.

Már kisgyermekként undorodtam ezektől a dedikációktól.

És rájöttem arra is, hogy miért, amikor a hetvenes évek végén először megnéztem a *Keresztapát*. Az a lófej a vetetlen ágyban a romanijai hegyvidéki fiatal malacokra írt dedikációkat juttatta eszembe, amelyeket szabályt szegve a disznóvágás szezonján kívül vadásztak le, hogy ily módon járjanak kedvében a doktornak.

Miért írták rá ezeket a dedikációkat?

Talán mert az ajándékot orvosnak szánták, egy tanult embernek, s mert az ajándék a városba ment, ahol minden, ami fontos, írásban van lefektetve?

Abban az időben Romanija vidéke két dolgról volt híres: egy füvesemberről, aki a hiedelem szerint képes volt meggyógyítani olyanokat, akikről az orvostudomány már levette a kezét, és egy guszlás énekmondóról, aki állítólag a legjobb volt egész Jugoszláviában. És úgy tűnik, azért számított a legjobbnak, mert a hetvenes években ő szentelte a legtöbb tíz szótágú verssort Tito elvtársnak, az el nem kötelezettek mozgalmának és a munkásszövetkezetekről szóló törvénynek.

Amikor az 1977-es év elején, a Szarajevó közeli repülőszerencsétlenségben meghalt Džemal Bijedić, a Szövetségi Végrehajtó Tanács elnöke, jugoszláv kormányfő, a televíziós dokumentációban fellelhető teljes komolyzenei anyagot bemutató, ilyenkor szokásos egész estés potpourrit félbeszakították egy hihetetlen felvétellel. Később évekig nyomoztam, tudakozódtam ez után a felvétel után, de végül megtudtam, hogy letörölték, így hát a csodáról csupán a hosszú emlékezetű tévénezők tanúskodhatnak: minden előzetes bejelentés nélkül, a ki tudja melyik évi BEMUS-on felvett Mozart *Requiem*-je után a tévékészülékeink képernyőjén megjelent Kosta Plakalović harci népviseletben, ölében hatfáklyás, ötágú csillagos AVNOJ-címerrel díszített guszlával.

Kis híján tizenegy éves voltam akkor, emlékezetem nem lehet hiteles, de azt a siratóéneket, amelyben a dalnok – még a helyszínelők eredményei közzététele előtt, s még mielőtt a tévéhíradóban pontos információ elhangzott volna a történetekről – megénekelte, részletesen leírta Džemal elvtárs és neje, Razija szörnyű halálát, a mai napig a legintenzívebb és legmegindítóbb nézői, olvasói és hallgatói élményeim között őrzöm.

Ez a guszlás ugyanahhoz a világhoz tartozott, mint azok az emberek, akik a dedikált malacokat ajándékozták apámnak.

Még az is lehetséges, hogy legalább egyszer az életében ő is volt a páciense, s akkor bizonyára malacot ajándékozott neki. És persze, művészte szóbeli mivolta dacára, dedikálta is.

Ez a dedikáció egyértelműen egyfajta tisztelgés volt a város előtt.

Bizonyítéka annak, hogy a Romanija térségéből származók is ugyanahhoz a világhoz tartoznak, tudnak finomak és figyelmesek lenni, s tisztelik a városi szokásokat.

De hol láthattak ezek városban dedikált malacot?

Talán az állatorvosi felügyelőség pecsétjeit, melyek a hetvenes években már megjelentek a leölt állatok combján s lapockáján, egyfajta dedikációként, ajánlásként értelmezték?

Vagy pedig szintén nem lehetetlen, hogy valahol meglátták, ahogyan egy író – aki nyilvánvalóan városi ivadék – dedikál egy könyvet – s nincs is a könyvnel semmi, ami városibb –, és ekkor eldöntötték, ugyanígy cselekszenek: aláírásukkal megjelölik azt, ami városi szemmel nézve a legértékesebb önáluk, és ami valamiképpen identitásuk fontos jellemzője?

Apám egy cseppet sem törte a fejét, hogy vajon mi okból írják fel malacbőrre az ő nevét a hálás páciensek, még ha kedves ajánlás formájában is. Az volt neki csak a fontos, hogy senki se zavarja meg a nyugalmát kék borítékkal, senki ne rombolja az önmagáról és önnön küldetéséről alkotott hatalmas, nemes illúzióját.

XXII.

Fiatal orvosként, még az ötvenes évek derekán, elfogadott egy tiszteletdíjas állást Sokolac és Pale térségében.

Teltek az évek, a nemzedékek váltották egymást, ő egyre előrébb haladt a szakmájában, egyre feljebb került a szarajevói Koševo kórház birodalmának ranglétráján, specializációkat végzett el, néha külföldre is ment különféle ösztöndíjakkal, főleg Lengyelországba, azokban a jeges és felkavaró gomulikai időkben – de ez, akár Wajda filmművészete, cseppet sem érintette meg, mert ő Varsóban a génekkal meg az ember és az emberiség legapróbb összetevőivel foglalkozott. Végül a terjeszkedő boszniai főváros felsőbb köreinek igen tekintélyes tagjává vált, de minden második kedden és csütörtökön, miután elvégezte kórházi kötelezettségeit, meg hétvégén is, ha szükséges volt (és szinte mindig szükséges volt), továbbra is eljárt Pale és Sokolac vidékére, meglátogatta a pácienseket a környező falvakban, elutazott Mokro, Vučija Luka, Knežina településekre, és kezelte a szív-, a tüdő-, a vesebetegeket és a többieket is, szinte az összes betegséget gyógyította, ami az általános orvosok hatásköri leírásában szerepel egy orosz realista regényben.

Könnyű lenne apám életének ezen epizódjánál elragadtatni magunkat, s egy élmunkás korszak romantikus megéneklésével folytatni a történetet.

Ámbár a Pale és Sokolac térségébe való utazásai mögött, melyekkel pontosan élete felén hagyott csak fel, több volt a neurózis, mint a munkakedv. Nem tudta, hogyan lépjen egy nap ezek elé az emberek elé, s közölje velük: többé nem lesz az ő doktoruk.

Nem találta problematikusnak azt, ami az orvosok többségének problémát jelentett, s ami bizonyára tárgyilagos szemmel nézve igenis problematikus: hogy reggel matematikailag összetett és bonyolult hematológiai betegségekből gyógyítsa ki az embereket, délután pedig vízelhajtókat ír-

jon fel nekik a dagadó lábuk miatt vagy gyermekek gyulladásban levő tor-
kát nézegesse.

Így dolgozott hát, én pedig gyakran visszaidézem nem mindennapi
életvitelét, amikor a szerkesztőségben fiatal újságírók cikkeinek szerkesz-
tésével szórakozom, bár nem ez a munkám, senki sem kéri ezt tőlem, és
semelyik rangombeli jegyzetíró vagy újságíró nem foglalkozik ilyesmivel.

Azt képzelem, hogy ez afféle jellemvonásbeli hasonlóság kettőnk kö-
zött.

Ettől függetlenül is, apám életrajzának romanijai szakasza érzelmi
értelemben erőteljesen meghatározott engem, vagy legalábbis rávezetett
arra, hogy többet gondolkodjak olyan dolgokról, amelyek egyébként talán
hidegen hagytak volna.

XXXII.

Egy apáról, mostohaanyáról és fiúról szóló bernhardi regényben az epi-
kus vázat az apai büntudatnak kellene szentelni.

Érzékeny lelkiismeretű ember volt, mindig bűnösnek érezte magát va-
lamiért, akkor is, amikor az anyja már nem élt, és akkor is, amikor – igaz,
későn – teljesen felülkerekedett önnön erkölcsi és érzelmi lényén.

Mosolya, mellyel Peter Sellersre emlékeztetett, a lelkiismeret-furda-
lás mosolya volt.

A katolikus közösségek morális procedúrája éppen a lelkiismeret-fur-
daláson alapszik, ennek termését kaszálják és ápolgatják évszázadok óta,
akár az angol gyepet. A bűn olyan, mint a víz, amellyel a füvet öntözik: a
közösség széthullana, ha a bűnök akár egy percre is megszűnnének, vagy
ha egyszerre csak a törvény szerint vagy az emberi szív törvényei szerint
büntetnék a bűnösöket.

Apám, valamiért folyton ezt kell ismételnem, ateista volt.

De katolikus ateista volt. A szenvedésében, az önmarcangolásában és a
képmutatásában mindenestül katolikus volt. Katolikus volt a csendes ret-
tegése is, hogy végül lesújt rá a szörnyű büntetés, mely ellen orvosi önfel-
áldozással védekezett – minden alkalommal, amikor az éjszaka közepén
felébresztették haldokló rokonai, ő azonnal kipattant az ágyból, feloldo-
zást nyerve ezáltal a bűnéért, hogy többé nem visz engem Trebevićre.

Kicsit sem volt kevésbé katolikus, mint amilyen az anyja volt vagy mint
Ivan Šarić, a rettenetes szarajevói érsek, aki ódákat írt Pavelić vezérhez, s
a zsidók meg a szerbek irtására úgy tekintett, mint sajnálatos történelmi
szükségyszerűsége, vagy mint Isten büntetésére Krisztus keresztre feszíté-
séért és az egyházszakadásért. Leszámítva, hogy apám, apai nagyanyám-
mal és az ő érsekével ellentétben, nem tudta maga mellett Istent.

Az, ahogyan az apja, az én nagyapám megtagadta őt, valami különleges módon határozta meg a velem való viszonyát.

Ezt újfent nem tudom másként elmondani vagy megmagyarázni, csak a megíratlan bernhardi regényemből vett hasonlattal.

Ebben a regényben az apának a fiú iránti viszonya tükörképe az ő apja iránta való viszonyának.

Itt minden egyforma és ismétlődik is, minden érzés és minden félelem, kivéve a büntetéstől és a lelkiismeret-furdalástól való félelmet.

Szem előtt tartva s lélekben őrizve saját apjának a bűnét, tudatában annak, hogy mind az isteni, mind az emberi törvények szerint örök, pokoli szenvedés vár rá bűneiért való vezeklésképp, az apa jobban bánik a fiúval, s mégis megismétli ugyanazt a matricát.

Az egyik történet nem különbözik a másiktól, a büntudat az ismétlődés tudatából ered. A gyermek iránti szeretet helyett az embert mindössze a bűntől való félelem vezérli.